

ԹԱՄԱՐԱ ՄԻՆԱՍՅԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՍԿԵՎՈՒՅԻ
ԿՅԱՆՔԸ ԵՎ ԳՈՐԾԸ

«Մատենադարան» Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի
գիտահետազոտական ինստիտուտը
երախտագիտություն է հայտնում
«ՋԵՅ ԹԻ ԱՅ ԱՐՄԵՆԻԱ» ՓԲԸ-ին սույն գրքի
հրատարակությանն աջակցելու համար

“Matenadaran” Mesrop Mashtots Institute
of Ancient Manuscripts
express its gratitude to
“JTI ARMENIA” CJSC for supporting the publication of this book

“MATENADARAN” MESROP MASHTOTS INSTITUTE
OF ANCIENT MANUSCRIPTS

TAMARA MINASYAN

**GRIGOR SKEVRATS'I:
LIFE AND WORK**

Yerevan – 2026

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ
«МАТЕНАДАРАН» ИМ. МЕСРОПА МАШТОЦА

ТАМАРА МИНАСЯН

**ГРИГОР СКЕВРАЦИ:
ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

Ереван – 2026

«ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ» ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ
ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԹԱՄԱՐԱ ՄԻՆԱՍՅԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՍԿԵՎՈՒԱՅԻ.

ԿՅԱՆՔԸ ԵՎ ԳՈՐԾԸ

Երևան – 2026

ՀՏԴ 271.72:821.19.0

ԳՄԴ 86.373.2+83.3(5Հ)

Մ 710

Գիրքը հրատարակության է երաշխավորել
«Մատենադարան» Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի
գիտահետազոտական ինստիտուտի գիտական խորհուրդը

Խմբագիր՝ Գուրգեն Գասպարյան

Մինասյան Թամարա

Մ 710 ԳՐԻԳՈՐ ՍԿԵՎՈՒՑԻ. ԿՅԱՆՔԸ ԵՎ ԳՈՐԾԸ / Թ.

Մինասյան.- Եր.: «Մատենադարան» հրատ., 2026.- 178 էջ:

Մենագրության մեջ հանգամանալից ուսումնասիրությամբ ներկայացվում է ԺԳ դարի մատենագիր, հասարակական-քաղաքական և եկեղեցական գործիչ Գրիգոր վարդապետ Սկևռացու կյանքն ու ստեղծագործությունը: Բանասիրական, մատենագիտական և աղբյուրագիտական ուսումնասիրությամբ առաջ են քաշվում նոր վարկածներ ու տեսակետներ, ձեռագրական վերլուծության միջոցով բերվում են նոր փաստեր, որոնց հիման վրա փորձ է արվում որոշակի պարզություն մտցնել Գրիգոր Սկևռացուն վերագրված վիճելի երկերի հեղինակային պատկանելության հարցում և հնարավորինս ամբողջացնել նրա կենսագրությունն ու մատենագրական ժառանգությունը:

ՀՏԴ 271.72:821.19.0

ԳՄԴ 86.373.2+83.3(5Հ)

ISBN 978-9939-897-61-5

DOI: 10.57155/DZXD4320

© Մատենադարան, 2026

© Մինասյան Թամարա, 2026

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Գրիգոր վարդապետ Սկևռացին ԺԳ դարի մատենագիր, հասարակական-քաղաքական և եկեղեցական գործիչ է: Նա հայտնի փիլիսոփա, մատենագիր, գիտնական Ներսես Լամբրոնացու աշակերտն է, գաղափարակիցն ու հետևորդը: Գրիգոր Սկևռացին բարձր է գնահատվել ժամանակակիցների կողմից՝ արժանանալով «գերագույն և շնորհալի վարդապետ», «անյաղթ հռետոր» և «ճարտարութեամբ զարդարեալ» պատվանունների¹: Գրիգոր Անավարզեցի կաթողիկոսը (1293-1307) նրան անվանել է «սուրբ և մեծ վարդապետն հայոց»², մատենագիր և քերական Գևորգ Սկևռացին՝ «քաջն ուսուցիչ, վարժից բանի թարունական»³, հետագա ուսումնասիրողները՝ «այր իմաստուն և սրբակեաց»⁴, «հռչակաւոր վարդապետ» և «քաջագիտակ աստուածաշնչեան գիտելիքների»⁵:

Բազմաժանր է Գրիգոր Սկևռացու մատենագրական ժառանգությունը: Նա գրել է ներբողներ, շարականներ, ճառեր, քարոզներ,

¹ **Յ. Տաշեան**, Յուդակ հայերեն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա, Վիեննա, 1895, էջ 751: **Ն. Պողարեան**, Հայ գրողներ (Ե-ԺԷ դդ.), Երուսաղեմ, 1971, էջ 272:

² **Ղ. Ալիշան**, Միսուան, Վենետիկ, 1885, էջ 100:

³ **Ա. Մաթևոսյան**, Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, ԺԳ դար, Երևան, 1984, էջ 353:

⁴ **Մ. Չամչյան**, Հայոց պատմություն, հ. Գ, Երևան, 1984, էջ 168:

⁵ **Ղ. Ալիշան**, Միսուան, էջ 100:

աղոթքներ, խրատներ, կատարել մեկնություններ ու թարգմանություններ: Աղբյուրներում նրան հիշատակում են իբրև շարակաճափ, մատենագիր, վարքագիր, թարգմանիչ, մեկնիչ, Լևոն Բ (1150-1219) թագավորի խորհրդատու և խոստովանահայր, Սկևռա վանքի առաջնորդ, Տարսնի եպիսկոպոս և հոգևոր հովիվ, ճարտասան, գիտնական վարդապետ և քաղաքական-եկեղեցական գործիչ:

Սակայն պետք է արձանագրել, որ Գրիգոր վարդապետ Սկևռացին, լինելով ժամանակակիցների և հետնորդների կողմից բարձր գնահատանքի ու մեծարանքի արժանացած մատենագիր, քաղաքական-եկեղեցական գործիչ, հետագա դարերի ընթացքում մոռացվել է, ըստ արժանվույն չեն գնահատվել նրա անձն ու ստեղծագործությունը, հաճախ էլ շփոթել են նույնանուն այլ հեղինակների հետ: Գրիգոր Սկևռացու կյանքին ու գործունեությանը անդրադարձած հայագետները, կրկնելով միմյանց, ներկայացրել են մի քանի կարևոր փաստեր, որոնք հիմնականում սահմանափակվում են կենսագրական և մատենագրական հակիրճ տեղեկությունների հիշատակմամբ: Գրիգոր Սկևռացու որոշ երկերի հեղինակային պատկանելության խնդիրներն այսօր էլ մնում են վարկածների ու կարծիքների շրջանակներում, որովհետև այդ տեսակետները, վարկածներն ու կարծիքները մեծամասամբ արտահայտվել են առանց ձեռագրական աղբյուրների ուսումնասիրության, առանց համեմատության և հիմնավորման, հաճախ էլ հակադրվելով և մերժելով սխալ թվացող մեկնաբանությունները:

Հայագիտության մեջ Գրիգոր Սկևռացու մասին անդրանիկ խոսքը պատկանում է Մ. Չամչյանին⁶: Այս Գրիգոր Սկևռացու կյանքին ու մատենագրական վաստակին տարբեր առիթներով

⁶ Մ. Չամչյան, Հայոց պատմություն, հ. Գ, էջ 168:

անդրադարձել են Դ. Ալիշանը⁷, Գ. Չարբեհանալյանը⁸, Բ. Սարգիսյանը⁹, Նոր Հայկազյան բառարանի հեղինակները¹⁰, Մ. Օրմանյանը¹¹, Ա. Չամինյանը¹², Ե. Դուրյանը¹³, Հր. Աճառյանը¹⁴, Կ. վրդ. Քիպարյանը¹⁵, Հ. Ոսկյանը¹⁶, Ն. եպս. Պողարյանը¹⁷, Գ. Ավետիքյանը¹⁸, Ն. Ակինյանը¹⁹, Հ. Անասյանը²⁰, Գ. Հակոբյանը²¹, Ս. Սաատեթյանը²², ԺԹ դարի ֆրանսիացի նշանավոր հայագետ Վիկտոր

⁷ Դ. Ալիշան, Հայապատում, Վենետիկ, 1901, էջ 441, Սիսուան, էջ 99-101, 515, 518, 524, 527:

⁸ Գ. Չարբեհանալեան, Հայկական հին դպրութիւն, Վենետիկ, 1897, էջ 715-718:

⁹ Բ. Սարգիսեան, Սրբոյ հօրն Եւագրի Պոնտացւոյ վարք և մատենագրութիւնը, Վենետիկ, 1907, էջ ԾԾԳ-ԾԾԹ:

¹⁰ Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, հ. Ա, Երևան, 1979, էջ 10-11:

¹¹ Մ. Օրմանեան, Ազգապատում, հ. Ա, մաս Գ, Պէրյուք, 1959, էջ 1596, հ. Բ, մաս Ա, Պէրյուք, 1960, էջ 1601:

¹² Ա. Չամինեան, Հայոց եկեղեցւոյ պատմութիւն, Նոր Նախիջևան, 1908, էջ 281, նույնի՝ Հայ գրականութեան պատմութիւն, Նոր Նախիջևան, 1914, էջ 194:

¹³ Ե. Դուրեան, Պատմութիւն հայ մատենագրութեան, Երուսաղէմ, 1933, էջ 233-234:

¹⁴ Հր. Աճառյան, Հայոց անձնանունների բառարան, հ. Ա, Երևան, 1942, էջ 570:

¹⁵ Կ. վրդ. Քիպարեան, Պատմութիւն հայ հին գրականութեան, Վենետիկ, 1992, էջ 459:

¹⁶ Հ. Ոսկեան, Կիլիկիայի վանքերը, Վիեննա, 1957, էջ 1-92:

¹⁷ Ն. Պողարեան, Հայ գրողներ (Ե-ԺԷ դդ.), էջ 272:

¹⁸ Գ. Աւետիքեան, Բացատրութիւն շարականաց, Վենետիկ, 1814, էջ 412-419:

¹⁹ Ն. Ակինեան, Ներսէս Լամբրոնացի, Վիեննա, 1956, էջ 17, 25, 70, 74, 84, 85 և այլուր:

²⁰ Հ. Անասյան, Հայկական մատենագիտություն, հ. Բ, Երևան, 1976, էջ 284:

²¹ Գ. Հակոբյան, Ներսէս Լամբրոնացի, Երևան, 1971, էջ 8, 46, 47, 50, 55, 67 և այլուր, նույնի՝ Շարականների ժանրը հայ միջնադարյան գրականության մեջ, Երևան, 1980, էջ 256, Սկևռայի գրական-մշակութային դպրոցը, Երևան, 1988, էջ 34-35, 38-47, 68-81:

²² Ս. Սաատեթեան, Ներսէս Լամբրոնացի, Անթիփիաս-Լիբանան, 1981, էջ 14, 22, 26, 56 և այլուր:

Լանգլուան²³, Պ. Խաչատրյանը²⁴, Հ. Թամրազյանը²⁵, Հ. Միրզոյանը²⁶, Թ. Տասնապետյանը²⁷, Վ. Սաֆարյանը²⁸, Հ. Քյոսեյանը²⁹, Վ. եպս. Միրզախանյանը³⁰, Ն. եպս. Ալեմեզյանը³¹, Վ. Եղիազարյանը³², Հ. Բադալյանը³³ և ուրիշներ:

Մ. Չամչյանը Գրիգոր Սկևռացու մասին հաղորդում է որոշ կենսագրական տվյալներ և թվարկում նրա ստեղծագործությունները: Այդ հաղորդումների համաձայն՝ Գրիգորը ծնունդով Լամբրոնից էր, որի համար կոչվել է նաև Լամբրոնացի: Աշակերտել է

²³ V. Langlois, « Notice sur le couvent Arménien de l' ile s. Lazare de Venise », Venise, 1869, p. 60, տե՛ս նաև Ա. Դուրխանյան, Վիկտոր Լանգլուան հայագետ, Երևան, 2003, էջ 13:

²⁴ Պ. Խաչատրյան, Նարեկացին և հայ միջնադարը, Ս. Էջմիածին, 1996, էջ 137, նաև Պ. Խաչատրեան, Հայ հին գրականության մատենագիտություն, Երևան, 2016, էջ 110-112:

²⁵ Հ. Թամրազյան, Գրիգոր Նարեկացին և նորայլատոնականությունը, Երևան, 2004, էջ 397-401:

²⁶ Հ. Միրզոյան, Նարեկացու լեզվական ազդեցությունը հետագա դարերի մատենագրության վրա, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 2006, № 1, էջ 111:

²⁷ Թ. Տասնապետեան, Տիրամայրը, Լիզբոն, 1998, էջ 12, 26, նույնի՝ Գրիգոր Նարեկացիէն վերափոխման ներբող (Գ) Գրիգոր Սկևռացիի անուան տակ, «Հասկ», Անթիլիաս, 2003, թ. 8-9, 584-589:

²⁸ Վ. Սաֆարյան, Կիլիկյան Հայաստանի գրականությունը, Երևան, 1990, էջ 55:

²⁹ Ընտրանի հայ եկեղեցական մատենագրության, աշխատասիրությամբ՝ Պ. Խաչատրյանի և Հ. Քյոսեյանի, Ս. Էջմիածին, 2003, էջ 447: Տե՛ս նաև՝ «Գանձասար» մատենաշար, Հ. Քոսեյանի նախարանը, Երևան, 1992:

³⁰ Է. սարկավագ Միրզախանյան (Վազգեն եպս. Միրզախանյան), Գրիգոր վարդապետ Սկևռացու մատենագրական ժառանգությունը, ավարտանառ, 1990, Երևան, 2018:

³¹ Մ. Գրիգոր Նարեկացի, Խրատ ուղիղ հաւատքի եւ առաքինի մաքուր վարքի, թարգմանություն եւ ուսումնասիրություն Ն. եպս. Ալեմեզեանի, Անթիլիաս, 2002:

³² Վ. Եղիազարյան, Գր. Նարեկացին և հայ գրականությունը 10-րդ դարում, Երևան, 2018, էջ 355-371: Տե՛ս նաև՝ «Հանդես ամսօրեայ», 2017, թ. 1-12, էջ 463-484:

³³ Հ. Բադալյան, Սկևռայի գրչության կենտրոնը, Երևան, 2013, 17-19:

Ներսես Լամբրոնացուն, դարձել նրա հետևորդը, եղել է Սկևռա վանքի միաբան: Գրիգոր Սկևռացին Ներսես քահանայի խնդրանքով Ներսես Լամբրոնացու մահվան առիթով մի գեղեցիկ ներբող է գրել: Նրան են պատկանում Հովհաննես Մկրտչի ծննդյան տոնին նվիրված «Արեգականն արդարութեան» շարականը, աղոթքներ, Եվագր Պոնտացու «Լուսավոր պատերազմ» երկի մեկնությունը, Բրիստոսի Հարության, Սուրբ Կույսի Վերափոխման տոներին և Բրիստոսի չարչարանքներին նվիրված ճառերը: Մ. Չամչանը վերջին ճառը մեկնություն է անվանել: Ըստ նրա՝ Սկևռացին շարադրել է նաև Գրիգոր Նարեկացու վարքը³⁴: Այստեղ ավելորդ չենք համարում հիշել, որ Նարեկացու վարքը մեզ է հասել «Մատենան ողբերգութեան» ամենահին ձեռագրով՝ «Վարք սրբոյ առնն Աստուծոյ Գրիգորի Նարեկացւոյ» վերնագրով (սկ. «Սուրբ հայրս մեր, աստուածաշնորհ քահանայս և կրոնաւորս Գրիգոր էր ի Նարեկայ վանից...»), ՄՄ 1568, թ. 119աբ): Այս ձեռագիր մատյանի պատվիրատուն Ներսես Լամբրոնացին է: Նարեկացու վարքի հեղինակը նույնպես Լամբրոնացին է, որը, Սկևռայում 1173 թվականին Գրիգոր գրչից ստանալով մատյանը, շարադրել է սրբի վարքը: Մատյանի գրիչը և ծաղկողը Գրիգոր Մլիճեցին է, որը Սկևռայում գործելու պատճառով կոչվել է նաև Սկևռացի՝ շփոթություն առաջացնելով Մլիճեցի և Սկևռացի երկու տարբեր Գրիգորների միջև: Ըստ երևութին՝ նույնանուն գրիչների այս շփոթն էլ կարող էր առիթ տալ Մ. Չամչանին՝ Նարեկացու վարքի հեղինակ համարելու Գրիգոր Սկևռացուն: Զե՞ որ Գրիգոր Սկևռացու անվան հետ ամենից առաջ կապվում է նրա ուսուցիչը՝ Ներսես Լամբրոնացին:

Ղ. Ալիշանը «Միսուան» և «Հայապատում» աշխատություններում, Գրիգոր Սկևռացու գրական և հասարակական գործունեության մասին խոսելիս, նրան ներկայացնում է որպես եկեղեցական գործիչ և մատենագիր: Նա արդեն հայտնի կենսագրա-

³⁴ Մ. Չամչան, նույն տեղում:

կան տվյալներին ավելացնում է ևս մի քանի նոր փաստեր: Այն է՝ Գրիգոր Սկևռացին եղել է Լևոն Բ թագավորի խորհրդատուն, խոստովանահայրը և թարգմանիչը: Գրիգորը տիրապետում էր հունարենին և թագավորի պատվերով հունարենից հայերեն է թարգմանել Նիկիայի Վահան կամ Հովհաննես արքեպիսկոպոսի թուղթը՝ ուղղված հայոց Չաքարիա Ա Չազեցի (855-876 թթ.) կաթողիկոսին: Լևոն Բ թագավորի մահվան ժամանակ (1219 թ.) նրան տվել է վերջին հաղորդությունը: Ղ. Ալիշանը կարծում է, որ Ներսես Լամբրոնացու մահից հետո (1198 թ.) Սկևռա վանքի առաջնորդ է դարձել Սկևռայի միաբաններից Վարդան եպիսկոպոսը, վերջինիս էլ հաջորդել է Գրիգոր Սկևռացին: 1221 թվականին Հովհաննես Չ Սսեցի (1203-1221 թթ.) կաթողիկոսի մահվանից հետո Գրիգոր Սկևռացին եղել է կաթողիկոսական աթոռի թեկնածուներից:

Ղ. Ալիշանը խոսում է նաև Գրիգոր Սկևռացու մատենագրական վաստակի մասին, թվարկում է նրա առավել կարևոր գործերը՝ Ներսես Լամբրոնացուն նվիրված ներբողը, «Արեգականն արդարութեան» շարականը, Ավագ ուրբաթին և Քրիստոսի հարությանը նվիրված ճառերը, աղոթքները: Հակիրճ անդրադառնում է յուրաքանչյուրին և իր գնահատականն է տալիս, նշում է նաև որոշ երկերի ստեղծման տարեթվերը, այդ երկերի պատվիրատուների անունները³⁵:

Գրիգոր Սկևռացու կյանքին ու գործունեությանը անդրադարձել է նաև Գ. Չարբեհանայանը: Վերջինս Գրիգոր Սկևռացու կենսագրական արդեն հայտնի փաստերին ավելացնում է այն, որ Գրիգոր Սկևռացին Ներսես Լամբրոնացու հետ Լևոն Բ-ի կողմից նվիրակ է ուղարկվել Ֆրիդրիխ կայսեր մոտ: Ստեղծագործությունների մասին խոսելիս՝ վերոհիշյալ երկերի շարքում ավելացնում է Աստվածածնին նվիրված «Բան գովեստի պատմագրաբար յաղագս ծննդեան, սննդեան և քաղաքավարութեան և վերափոխ-

³⁵ Ղ. Ալիշան, Մխուսն, էջ 99-101, 515, 518, 524, 527, Հայաստանում, էջ 441:

ման ամենասուրբ Կուսին Մարիամնու» խորագրով ներբողը և այն հավատո հանգանակը (իմա՝ «Խրատը», - Թ. Մ.), որի հեղինակ է համարվել նաև Գրիգոր Նարեկացին: Իսկ Եվագր Պոնտացու «Լուսավոր պատերազմի» մեկնության մասին ասում է, որ ոմանց կարծիքով այն վերագրվել է Գրիգոր Սկևռացուն³⁶:

Հետագա բոլոր հետազոտողները հետևել են Մ. Չամչանին, Ղ. Ալիշանին և Գ. Չարբհանալյանին և գրեթե չեն հեռացել արդեն եղած փաստերի շրջանակներից:

Գրիգոր Սկևռացու մատենագրությանը անդրադարձել են նաև Նոր Հայկազյան բառարանի հեղինակները՝ Մ. Ավգերյանը, Գ. Ավետիքյանը, Խ. Սյուրմեյանը: Նրանք Գրիգորին անվանում են «բանիբուն վարդապետ», որը կոչվում էր նաև Լամբրոնացի, և նրան են վերագրում «վայելուչ ոճով» գրված աղոթքներ, Քրիստոսի չարչարանքներին և հարությանը նվիրված ճառերը, Ներսես Լամբրոնացուն և Աստվածածնին նվիրված ներբողները, «Արեգականն արդարության» շարականը, Եվագրի լուծմունքը և «ինչ-ինչ խրատական բանք»³⁷, որը վերագրվել է նաև Գրիգոր Նարեկացուն: Խոսքն, անշուշտ, «Խրատի» մասին է: Նրանք չեն հերքում «Խրատի»՝ ո՛չ Գրիգոր Նարեկացու և ո՛չ էլ Գրիգոր Սկևռացու հեղինակ լինելը: Ավելին, հեղինակի հարցը լուծելու համար առաջադրում են պատվիրատուի՝ Վարդան դիվանադարի ինքնության պարզաբանման խնդիրը³⁸:

Մ. Օրմանյանը Գրիգոր Սկևռացուն ներկայացնում է որպես ժամանակի նշանավոր եկեղեցական գործիչներից մեկը, Լևոն Բ թագավորի խորհրդատու և խոստովանահայր, որը թագավորին մահվան ժամանակ տվել է վերջին հաղորդությունը, իսկ Հովհաննես Սսեցի կաթողիկոսի մահից հետո եղել է հայրապետական աթոռի թեկնածուներից³⁹:

³⁶ Գ. Չարբհանալեան, Հայկական հին դպրություն, էջ 715-718:

³⁷ Նոր բառգիրք Հայկագեան լեզուի, հ. Ա, էջ 19:

³⁸ Նույն տեղում, էջ 10-11:

³⁹ Մ. Օրմանեան, Ազգապատում, հ. Ա, մաս Գ, էջ 1596, հ. Բ, մաս Ա, էջ 1601:

Ա. Չամինյանը Գրիգոր Սկևռացուն նույնպես ներկայացնում է որպես եկեղեցական գործիչ և մատենագիր, նշում է նրա մատենագրական հինգ միավորները: Դրանք են «Արեգականն արդարութեան» շարականը, Ներսես Լամբրոնացուն և Աստվածածնին նվիրված ներբողները, Քրիստոսի չարչարանքներին և հարությանը նվիրված ճառերը⁴⁰:

Ե. Դուրյանն իր հաղորդումն անվանել է «Կենսագրական ծանոթություն» և կրկնել է արդեն հայտնի փաստերը: Նկատի ունենալով Չաքարիա Ա Չագեցի կաթողիկոսին ուղղված Նիկիայի Վահան արքեպիսկոպոսի թղթի հայերեն թարգմանության աղբատ ոճը՝ Ե. Դուրյանը այն կարծիքն է հայտնում, որ ամենայն հավանականությամբ Գրիգորը ոչ թե հունարենից թարգմանել է, այլ սրբագրել է այդ թուղթը⁴¹:

Հր. Աճառյանն ամբողջացնում է հայտնի բոլոր փաստերը և հետազոտողների կարծիքները: Սկևռացու ստեղծագործության մասին խոսելիս՝ նշում է իրեն ծանոթ ձեռագիր և տպագիր աղբյուրները, ճառերին ավելացնում է «Պատմութիւն վարուց սրբոյն Գրիգորի Լուսավորչին» երկը: Նա ևս Գրիգոր Սկևռացուն համարում է Գրիգոր Նարեկացու վարքի հեղինակ⁴²:

Կ. վրդ. Քիպարյանը Գրիգոր Սկևռացու մասին կենսագրական տվյալներ գրեթե չի հաղորդում: Նա Գրիգոր Սկևռացուն ներկայացնում է որպես Ներսես Լամբրոնացու աշակերտ և Սկևռա վանքի առաջնորդ: Կրկնելով Գ. Չարբեհանյանին՝ ասում է, որ Գրիգորը Ներսես Լամբրոնացու հետ Լևոն Բ թագավորի կողմից նվիրակ է ուղարկվել Ֆրիդրիխ կայսեր մոտ: Կ. վրդ. Քիպարյանը հիմնականում կանգ է առնում Գրիգոր Սկևռացու մատենագրական վաստակի վրա, թվարկում է արդեն ծանոթ երկերի վերնագրերը և հակիրճ բնութագրում դրանք⁴³:

⁴⁰ Ա. Չամինեան, Հայոց եկեղեցու պատմութիւն, էջ 281, նույնի՝ Հայ գրականութեան պատմութիւն, էջ 194:

⁴¹ Ե. Դուրեան, Պատմութիւն հայ մատենագրութեան, էջ 233-234:

⁴² Հր. Աճառյան, Հայոց անձնանունների բառարան, հ. Ա, էջ 570:

⁴³ Կ. վրդ. Քիպարեան, Պատմութիւն հայ հին գրականութեան, էջ 459:

Համեմատաբար ավելի ծավալուն են Հ. Ոսկյանի հաղորդումները: Նա «Կիլիկիայի վանքերը» աշխատության մեջ մի ծավալուն բաժին է նվիրել Սկևռա վանքին և նրա պատմությանը: Հիմնվելով հիշատակարանների և պատմական սկզբնաղբյուրների վրա՝ Հ. Ոսկյանը Սկևռան համարում է Կիլիկիայի նշանավոր հոգևոր-մշակութային և գրչության կենտրոններից մեկը, որտեղ իրենց գործունեությունն են ծավալել մեր մշակույթի և պատմության շատ նշանավոր գործիչներ՝ Ներսես Լամբրոնացին, Գրիգոր, Խաչատուր, Սամուել, Մովսես, Ստեփանոս, Մխիթար, Գևորգ Սկևռացիները, Ստեփանոս Գոյներերիցանցը, Մովսես Երզնկացին, Կոստանդինը, Գրիգոր Միհնեցին: Նա առանձին բաժիններով ներկայացնում է Սկևռայի առաջնորդներին, մատենագիրներին, գրիչներին, ծաղկողներին՝ տալով կենսագրական և մատենագրական համառոտ տեղեկություններ⁴⁴:

Հ. Ոսկյանը բավականին ծավալուն անդրադարձել է Գրիգոր Սկևռացու կենսագրությանը: Ներկայացնելով Գրիգորին որպես Սկևռա վանքի առաջնորդի և նշանավոր մատենագրի՝ մեկ առ մեկ թվարկում ու բնութագրում է նրա երկերը, նշում, որ ոմանք Գրիգոր Սկևռացուն են վերագրել նաև երկու՝ Արարածոց մեկնությունը և Եվագրի «Լուսավոր պատերազմ» երկի մեկնությունը: Հ. Ոսկյանը, սակայն, հերքում է այդ մեկնությունների՝ Գրիգոր Սկևռացու հեղինակը լինելը⁴⁵:

Ն. եպս. Պողոսյանն իր «Հայ գրողներ» գրքում տալիս է Գրիգոր Սկևռացու համառոտ կենսագրությունը, առաջին անգամ նշում է Գրիգորի ծննդյան և մահվան թվականները: Ն. եպս. Պողոսյանի հաղորդումների համաձայն՝ Գրիգորը ծնվել է հավանաբար 1150 թվականին, իսկ մահվան թվականն է 1230-ը: Նա Գրիգոր Սկևռացուն համարում է Ժամանակի երևելի եկեղեցականներից մեկը և մեծ հռետոր, որի երկերը գրված են ճոխ լեզվով և ճարտասանական ոճով, թվարկում է դրանք՝ նշելով ձեռագիր և

⁴⁴ Հ. Ոսկեան, Կիլիկիայի վանքերը, էջ 1-92:

⁴⁵ Նույն տեղում, էջ 32-35:

տպագիր աղբյուրները, այդ երկերի ստեղծման տարեթվերը, «Բան խրատու» և «Մեկնութիւն Եւագրեայ» երկերը հաստատապես վերագրում է Գրիգոր Սկևռացուն⁴⁶:

Ըստ Ն. եպս. Պողարյանի՝ Գրիգոր Սկևռացին նաև նշանավոր գրիչ և մանրանկարիչ է՝ «արուեստի այդ ճիւղերը մշակած ըլլալով Վարդան գրչի և Կոստանդին մանրանկարչի առաջնորդութեամբ»⁴⁷: Նկատենք, որ հետևելով բանասիրության մեջ եղած շփոթին՝ բազմահմուտ ձեռագրագետը ևս նույնացնում է նույն ժամանակաշրջանում Սկևռա մենաստանում ապրած և ստեղծագործած երկու Գրիգոր Սկևռացիների՝ Գրիգոր Սկևռացի-Լամբրոնացի մատենագրի և նշանավոր գրիչ ու մանրանկարիչ Գրիգոր Սկևռացի-Մլիճեցու կենսագրությունները:

Գրիգոր Սկևռացուն որպես շարականների հեղինակի անդրադարձել են դեռևս միջնադարից. ձեռագիր շարակնոցները, շարականագիր հեղինակների ցանկերը և Ծարակնոցի առաջաբանը Գրիգոր Սկևռացուն են վերագրում «Արեգականն արդարութեան» շարականը: Սարգիս Երեցը, թույլ տալով անճշտություն, այդ շարականը վերագրել է Ներսես Ծնորհալուն, իսկ Գրիգոր Սկևռացուն համարել է «Աւետեաց» և «Ծաղկագարդի» պարականոն շարականների հեղինակ⁴⁸: «Արեգականն արդարութեան» շարականը բանասիրական քննության է ենթարկել Գաբրիել Ավետիքյանը⁴⁹:

Գրիգոր Սկևռացու կյանքին ու գրական ժառանգությանն ավելի հանգամանորեն անդրադարձել է Գ. Հակոբյանը: Նախ՝ Ներսես Լամբրոնացուն նվիրված մենագրության մեջ նա Գրիգոր Սկևռացուն ներկայացնում է որպես Ներսես Լամբրոնացու աշա-

⁴⁶ Ն. Պողարեան, Հայ գրողներ, էջ 272:

⁴⁷ Նույն տեղում:

⁴⁸ Հ. Անասյան, Հայկական մատենագիտություն (Ե-ԺԸ դդ.), հ. Ա, Երևան, 1952, էջ LXVI-LXXIV): Ծարական հոգևոր երգոց, Երուսաղեմ, 1936, էջ 7: Ն. Թահմիզյան, Ներսես Ծնորհալին երգահան և երաժիշտ, Երևան, 1973, էջ 26:

⁴⁹ Գ. Աւետիքեան, Բացատրություն շարականաց, էջ 412-419:

կերտ և կենսագիր, Ներսես Լամբրոնացու կենսագրական տվյալներ հաղորդելիս, որպես սկզբնաղբյուր, հիմնվում է Գրիգորի հաղորդումների վրա⁵⁰: Նույնը պետք է ասել նաև Ն. Ակինյանի⁵¹ և Ս. Սաատեթյանի⁵² պարագային:

Երկրորդ անգամ Գ. Հակոբյանը Գրիգոր Սկևռացուն անդրադառնում է որպես շարականների հեղինակի: «Շարականների ժանրը հայ միջնադարյան գրականության մեջ» գրքում նա մի առանձին բաժին է նվիրել Գրիգոր Սկևռացուն՝ նրան համարելով մեր լավագույն շարականագիրներից մեկը: Գ. Հակոբյանի կարծիքով Գրիգոր Սկևռացին ոչ միայն «Արեգականն արդարութեան» շարականի, այլ նաև Հովհաննես Մկրտչին նվիրված կանոնների հեղինակն է: Հիմնավորելով կանոնի դերը մեր եկեղեցու ժամակարգությունում և շարականագրության մեջ՝ Գ. Հակոբյանը համեմատում է «Արեգականն արդարութեան» օրինությունը Ծննդյան կանոնի մյուս շարականների, ինչպես նաև «Կանոն Յովհաննու Մկրտչի» և «Գլխատման կանոն Յովհաննու Մկրտչի» շարականների հետ և գտնում, որ երեք կանոնների բոլոր շարականներն իրենց արվեստով, լեզվով և ոճով շատ նման են իրար և վերագրելի են Գրիգոր Սկևռացուն⁵³: Նա Գրիգոր Սկևռացուն ներկայացնում է նաև որպես Ներսես Ծնորհալու հիմնած մանրուսման կիլիկյան դպրոցի ավանդույթների շարունակողի⁵⁴:

Գ. Հակոբյանն իր երրորդ՝ «Սկևռայի գրական-մշակութային դպրոցը» փոքրածավալ, բայց արժեքավոր աշխատության մեջ, անդրադառնալով Գրիգոր Սկևռացուն, նրան համարում է Ներսես Լամբրոնացուց հետո Սկևռայի վանքի և գրչության կենտրո-

⁵⁰ Գ. Հակոբյան, Ներսես Լամբրոնացի, էջ 8, 46, 47, 50, 55, 67 և այլուր:

⁵¹ Ն. Ակինյան, Ներսես Լամբրոնացի, էջ 17, 25, 70, 74, 84, 85 և այլուր:

⁵² Ս. Սաատեթյան, Ներսես Լամբրոնացի, էջ 14, 22, 26, 56 և այլուր:

⁵³ Գ. Հակոբյան, Շարականների ժանրը հայ միջնադարյան գրականության մեջ, էջ 256:

⁵⁴ Նույն տեղում, էջ 356:

նի երկրորդ նշանավոր դեմքը: Նա տալիս է Գրիգոր Սկևռացու կենսագրական տվյալները⁵⁵: Անդրադառնալով Սկևռացու մատենագրությանը՝ մեկ առ մեկ թվարկում է նրա երկերը, ապա համագամանալից վերլուծության է ենթարկում «Արեգականն արդարութեան» շարականը և Ներսես Լամբրոնացուն նվիրված ներբողյանը՝ վերջինս համարելով Ներսես Լամբրոնացու Ատենաբանությունից և Լևոն Բ թագավորին հասցեագրված թղթից հետո Սկևռայի գրական-մշակութային դպրոցի լավագույն արձակ գործերից: Գ. Հակոբյանը, հետևելով Մ. Չամչյանին և Հր. Աճառյանին, Գրիգոր Սկևռացուն համարում է Գրիգոր Նարեկացու վարքի հեղինակ⁵⁶:

Վ. եպս. Միրզախանյանը (Էդուարդ սրկ. Միրզախանյան) «Գրիգոր վարդապետ Սկևռացու մատենագրական ժառանգությունը» ավարտաճառում անդրադարձել է Սկևռացու կենսագրական տվյալներին, ծննդյան և մահվան թվականներին: Նա առաջարկում է Գրիգոր Սկևռացու ծննդյան նոր թվական՝ հավանական համարելով 1165-1170 թվականների ընթացքը՝ ելնելով այն հազամանքից, որ Լամբրոնացու մահից հետո Սկևռայի առաջնորդ դարձած Գրիգորը այդ պատասխանատու պաշտոնն ստանձնելու համար պետք է լիներ առնվազն 30-35 տարեկան, իսկ մահվան թվականը ընդունում է 1264 կամ 1265-ը՝ հիմնվելով Գևորգ Սկևռացու վարքում առկա տվյալների վրա: Վ. եպս. Միրզախանյանը առանձին գլուխներով ներկայացրել է Սկևռացու չափածո և արձակ երկերը՝ խոսելով մատենագրական հինգ միավորների՝ «Արեգականն արդարութեան» շարականի, Ներսես Լամբրոնացուն և Աստվածածնին նվիրված ներբողների, «Պատմություն վարուց սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին» ճառի և «Խրատի» մասին: Նա ևս Գրիգոր Սկևռացուն համարում է Հովհաննես Մկրտչին նվիրված բոլոր երեք կանոնների հեղինակ, իսկ «Խրա-

⁵⁵ Գ. Հակոբյան, Սկևռայի գրական-մշակութային դպրոցը, էջ 34:

⁵⁶ Նույն տեղում, էջ 34-35, 38-47, 68-81:

տը» վերագրում է Գրիգոր Սկևռացուն՝ հիմք ընդունելով ԺԴ դարում ընդօրինակված ՄՄ 2178 ձեռագրի հաղորդած տվյալները, ինչպես նաև Սկևռացու երկերի հետ ունեցած գաղափարական և ոճական նմանությունները:⁵⁷ Վ. եպս. Միրզախանյանն իր ավարտաճառի վերջում կցել է նաև երեք հավելված՝ Աստվածածնին նվիրված ներբողից «Բարերանեալ ես ամենասրբուհի Աստուածածին» սկզբնատողով աղոթքը՝ «Աղոթք ասացեալ սրբոյ վարդապետին Գրիգորի Սկևռացոյ առ Սուրբ Աստուածածինն»՝ ըստ ՄՄ 7238 ձեռագրի, մորեղբորը նվիրված Գևորգ Սկևռացու հիշատակարան-բանաստեղծությունը՝ ըստ ՄՄ 3082 ձեռագրի, և ձեռագրերից քաղածո հիշատակարաններ, որոնցում անդրադարձ կա Գրիգոր Սկևռացու կյանքին և գործունեությանը:

Վ. Սաֆարյանը ԺԳ դարի Սկևռայի դպրոցի լավագույն թարգմանիչների մեջ հիշատակում է նաև Գրիգոր Սկևռացուն, որը թարգմանություններ էր կատարում հունարենից⁵⁸:

«Սկևռայի գրչության կենտրոնը» գրքում Հ. Բաղալյանը Գրիգոր Սկևռացուն անդրադառնում է որպես Սկևռայի գրչության կենտրոնի նշանավոր մատենագիրներից մեկը՝ մնալով վերոհիշյալ փաստերի շրջանակներում⁵⁹:

ԺԹ դարի ֆրանսիացի նշանավոր հայագետ Վիկտոր Լանգլուան իր «Notice sur le couvent arménien de l' île s. Lazare de Venise » («Համառոտ տեղեկություն Վենետիկի Ս. Ղազար կղզու հայկական վանքի մասին») գրքի « Histoire de l' Arménie et de la littérature Arménienne » («Հայաստանի և հայ գրականության պատմություն») բաժնում ժամանակագրական կարգով թվարկում է հայ գրողներին՝ սկսած Դ դարից: Նա ԺԳ դարի մատենա-

⁵⁷ **Է. սարկավազ Միրզախանյան (Վազգեն եպս. Միրզախանյան),** Գրիգոր վարդապետ Սկևռացու Մատենագրական ժառանգությունը, ավարտաճառ, էջ 73:

⁵⁸ **Վ. Սաֆարյան,** Կիլիկյան Հայաստանի գրականությունը, էջ 55:

⁵⁹ **Հ. Բաղալյան,** նշվ. աշխ., 17-19:

գիրների շարքում խոսում է նաև Գրիգոր Սկևռացու մասին՝ որպես շարականների, ճառերի և Ներսես Լամբրոնացուն նվիրված ներբողի հեղինակի⁶⁰:

Գրիգոր Սկևռացու մասին մեզ հասած կենսագրական տեղեկությունները սակավաթիվ են: Շատ չեն են նաև նրա անունով մեզ ավանդված ձեռագրերը: Գլխավոր պատճառը թերևս այն է, որ դրանց ինքնագրերը չեն պահպանվել: Մեզ հասած ձեռագրերը հիմնականում հետագա դարերի ընդօրինակություններ են և հայտնի են նաև այլ Գրիգորների անուններով, հաճախ անորոշ «Գրիգորի վարդապետի» կամ «Գրիգորի միայնաւորի» հեղինակությամբ, ինչն ավելի է խորացնում բանասիրության մեջ եղած շփոթը և դժվարացնում ճանաչելու այսանուն երկերի վավերական հեղինակին:

Գրիգոր Սկևռացու կենսագրական տվյալների ճշտգրտման գործում անչափ կարևորվում է Էդ. Բաղդասարյանի հրատարակած «Գևորգ Սկևռացու վարքը» բնագիրը, որին հեղինակը կցել է ծավալուն առաջաբան և ծանոթագրություններ: Գևորգի վարքը ամենահավաստի և առայժմ միակ սկզբնաղբյուրն է Գրիգորի կենսագրության որոշ դրվագների պարզաբանման և լուսաբանման համար⁶¹:

Գրիգոր Սկևռացուն անդրադարձած հայագետները խոսել են նաև նրա ստեղծագործության լեզվի և ոճական առանձնահատկությունների մասին: Այս հարցում նրանց կարծիքները նույնպես տարբեր են ու հակասական: Ոմանք Սկևռացու լեզուն և ոճը համարել են գեղեցիկ, բարձր ու ճոխ, ուրիշները՝ «միջակ, պակասում է բարձր ոճը»⁶²:

⁶⁰ **V. Langlois**, « Notice sur le couvent arménien de l'île s. Lazare de Venise », p. 60, տե՛ս նաև **Ա. Դուլխանյան**, Վիկտոր Լանգլուան հայագետ, էջ 13:

⁶¹ **Էդ. Բաղդասարյան**, Գևորգ Սկևռացու վարքը, «Բանբեր Մատենադարանի», 1964, № 7, էջ 398:

⁶² Նմանատիպ կարծիքների վերաբերյալ տե՛ս **Գ. Աւետիքեան**, նշվ. աշխ., էջ 413, **Գ. Չարքհանալեան**, նշվ. աշխ., էջ 718, **Գ. Հակոբյան**, Շարա-

Գրիգոր Սկևռացին միջնադարյան այն հեղինակներից է, ում կյանքի և ստեղծագործության հետազոտությունը բազմաթիվ դժվարություններ է հարուցում մի քանի պատճառներով: Նախ՝ դյուրին չէ համակողմանի խոսել դարերով չուսումնասիրված, ավելին, մոռացված մի հեղինակի մասին: Ճշգրիտ տվյալների առումով Սկևռացու կենսագրությանը վերաբերող փաստերը չափազանց սակավախոս են: Երկրորդ պատճառն այն է, որ Գրիգոր Սկևռացու պարագայում գործ ունենք միջնադարյան վիճահարույց խնդիրներից նույնանուն հեղինակների ինքնության, ապրած ժամանակի, նույն անուններով մեզ հասած երկերի հեղինակային պատկանելության շփոթի հետ: Ասելիքը հիմնավորելու համար անհրաժեշտ են բանասիրական, մատենագիտական, աղբյուրագիտական, պատմական տվյալներ ու փաստեր, որոնք Գրիգորի դեպքում սակավ, հաճախ էլ հակասական լինելու պատճառով երբեմն մնում են վարկածների ու ենթադրությունների սահմաններում:

Գրիգոր Սկևռացու մատենագրական ժառանգության հարցերում միջնադարյան հայագիտության մեջ տարակարծություններն ավելի ընդգրկուն են, որոնք դարձյալ մնում են վեճերի և ենթադրությունների տիրույթում: Վիճելի համարվող երկերը Գրիգոր Սկևռացուց բացի վերագրվել են նաև այլ Գրիգորների, ավելի հաճախ՝ Գրիգոր Նարեկացուն, որի հռչակը հայ իրականության մեջ, հատկապես Կիլիկիայում, տարածվում է ԺԲ դարից, իսկ ԺԳ դարից արդեն նրա վարքը տեղ է գտնում Հայսմավուրք ժողովածուներում: Սկևռացու երկերը վերագրվել են նաև իրենից վաղ ապրած Գրիգոր Մեծ և Փոքր Վկայասերներին և իրեն ժամանակակից Գրիգոր Միլհեցուն, ուստի շփոթվել են նաև նրանց կենսագրական տվյալները:

կանների ժանրը հայ միջնադարյան գրականության մեջ, էջ, 255, Մ. Չամչյան, նշվ. աշխ., հ. Գ, էջ 168, Կ. վրդ. Քիպարեան, նշվ. աշխ., էջ 459, Ղ. Ալիշան, Միսուան, էջ 99:

Բանասիրության մեջ ամենից շատ քննարկման նյութ է դարձել «Բան խրատու վասն ուղիղ հաւատոյ և մաքուր վարուց առաքինութեան» («Խրատ») երկի հեղինակային պատկանելության խնդիրը: «Խրատը» վերագրվել է՝

- ա) Գրիգոր Նարեկացուն⁶³,
- բ) Գրիգոր Մեծ Վկայասերին⁶⁴,
- գ) Գրիգոր Սկևռացուն⁶⁵:

«Գիրք աղօթից»-ի (Կ. Պոլիս, 1742) հեղինակային պատկանելության հարցում տարակարծություն ունի Հ. Միրզոյանը: Նրա կարծիքով «Գիրք աղօթից»-ի հեղինակը ոչ թե Գրիգոր Սկևռացի-Լամբրոնացին է, այլ Գրիգոր Սկևռացի-Միհնեցին⁶⁶: Հեղինակային պատկանելության խնդիր է առաջանում նաև «Կարգ ու կանոն աղալթից» երկի հետ կապված: Այն վերագրվել է և՛ Գրիգոր Նարեկացուն⁶⁷, և՛ Գրիգոր Սկևռացուն⁶⁸: Վիճարկելի է նաև Եվազր Պոնտացու «Լուսավոր պատերազմ» երկի լուծմունքի հե-

⁶³ **Գրիգոր Նարեկացի**, Մատենագրությունք, Վենետիկ, 1840, էջ 483, ծնթ., Գիրք աղօթից, արարեալ սրբոյն Գրիգոր Նարեկացւոյ հրեշտակական վարդապետի, Կ. Պոլիս, 1763, էջ 463-526, **Մ. Չամչյան**, նշվ. աշխ., հ. Բ, Երևան, 1984, էջ 853, **Հր. Աճառյան**, Հայոց անձնանունների բառարան, հ. Ե, Երևան, 1962, էջ 79, Հ. Միրզոյան, Գրիգոր Նարեկացու գրական ժառանգության հարցի շուրջ, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 2004, № 1, էջ 67-84, **Հ. Թամրազյան**, Գրիգոր Նարեկացին և նորալատոնականությունը, էջ 76-91, 396-401:

⁶⁴ **Պ. Խաչատրյան**, Նարեկացին և հայ միջնադարը, էջ 137:

⁶⁵ **Գրիգոր Նարեկացի**, Մատենագրությունք, նույն տեղում, **Ն. Պողարյան**, նշվ. աշխ., էջ 272, **Հ. Անասյան**, նշվ. աշխ., հ. Բ, Երևան, 1976, էջ 284: **Վ. Տեղիազարյան**, Գր. Նարեկացին և հայ գրականությունը 10-րդ դարում, էջ 355-371: «Հանդես ամսօրեայ», 2017, թ. 1-12, էջ 463-484:

⁶⁶ **Հ. Միրզոյան**, Նարեկացու լեզվական ազդեցությունը հետագա դարերի մատենագրության վրա, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 2006, № 1, էջ 111, ծնթ.:

⁶⁷ **Հ. Թամրազյան**, նշվ. աշխ., էջ 396-397, նույնի՝ Սուրբ Գրիգոր Նարեկացու կյանքը, Երևան, 2005, էջ 31-32:

⁶⁸ **Վ. Հացունի**, Պատմություն հայոց աղօթամատոյցին, Վենետիկ, 1965, էջ 33, 37-38, 66, 77, 105, 249, 268, 354, **Պ. Խաչատրյան**, նշվ. աշխ., էջ 129-134:

դինականության հարցը: Իր «Սրբոյ Խորն Եւագրի Պոնտացոյ վարք և մատենագրութիւնք» գրքում Բ. Սարգիսյանը հատուկ քննության նյութ է դարձնում Եվագր Պոնտացու «Լուսավոր պատերազմ» երկի մեկնության հեղինակության հարցը և փորձում է ապացուցել, որ մեկնության հեղինակը ոչ թե Գրիգոր Սկևռացին է, այլ Գրիգոր Գ կամ Փոքր Վկայասերը⁶⁹:

Հայագետները համաձայն չեն նաև «Բան գովեստի պատմագրաբար յաղագս ծննդեան, սննդեան և քաղաքավարութեան և վերափոխման ամենասուրբ Կուսին Մարիամու» ներբողի հեղինակի հարցում: Ներբողի հեղինակ Գրիգոր Սկևռացուց բացի համարվել են Գրիգոր Նարեկացին⁷⁰ և Գրիգոր Մեծ Վկայասերը⁷¹:

Սրանք են Գրիգոր Սկևռացու կյանքն ու ստեղծագործությունը ներկայացնող այն հիմնական փաստերն ու տվյալները, խնդիրներն ու վարկածները, որոնք ցայսօր էլ մնում են հայագիտության ուսումնասիրության հարցերից:

Ամբողջացնելով ասենք, որ համաձայն հայագիտության մեջ եղած վերոնշյալ տեսակետների՝ Գրիգոր Սկևռացուն վերագրված երկերը բաժանվում են երկու խմբի.

ա) Գրիգոր Սկևռացու անունով մեզ հասած հավաստի երկեր, որոնք են «Արեգականն արդարութեան» շարականը, «Սրբոյ վարդապետին Գրիգորի ներբողեան պատմագրաբար ասացեալ ի վարս մեծի քահանայապետին սրբոյն Ներսիսի արհիեպիսկոպոսի Տարստնի Կիլիկեցոյ ի խնդրոյ նորին համանուն և համագլոյ Ներսիսի քահանայի», ճառեր («Ի յարութիւն Տեառն», «Տէր ո՞ հաւատացն», «Պատմութիւն վարուց սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի»), քարոզներ («Քարոզ վասն յաղօթից», «Յաղագս հոգևորական և սուրբ սիրո», «Յաղագս ապաշխարության»):

⁶⁹ **Բ. Սարգիսեան**, Սրբոյ Խորն Եւագրի Պոնտացոյ վարք և մատենագրութիւնք, էջ ԾԾԳ-ԾԾԹ:

⁷⁰ **Թ. Տասնապետյան**, Տիրամայր, էջ 12:

⁷¹ **Պ. Խաչատրյան**, նշվ. աշխ., էջ 145:

բ) Գրիգոր վարդապետի անունով մեզ հասած վիճելի երկեր, որոնք են «Խրատը», «Բան գովեստի պատմագրաբար յադագս ծննդեան, սննդեան և քաղաքավարության և վերափոխման ամենասուրբ Կուսին Մարիամու» ներբողը, «Կարգ ու կանոն աղաթից»-ը, «Գիրք աղօթից»-ը, Եվագր Պոնտացու «Լուսավոր պատերազմ» երկի լուծմունքը:

Սույն ուսումնասիրության մեջ հնարավոր մանրամասնությամբ ներկայացրել ենք հայագիտության մեջ ցայսօր Գրիգոր Սկևռացու մասին եղած կարծիքները, տեսակետները, վարկածները, դիտարկումները: Բանասիրական, մատենագիտական և աղբյուրագիտական ուսումնասիրության արդյունքում առաջ ենք քաշել նոր վարկածներ ու տեսակետներ, ձեռագրական վերլուծության արդյունքում բերել ենք նոր փաստեր, հայտնի և նորահայտ տվյալներ, որոնց հիման վրա փորձել ենք որոշակի պարզություն մտցնել Գրիգոր Սկևռացուն վերագրված վիճելի երկերի հեղինակային պատկանելության հարցում և հնարավորինս ամբողջացնել Գրիգոր վարդապետ Սկևռացի մատենագրի, հոգևոր և քաղաքական-հասարակական գործչի կյանքն ու գրական ժառանգությունը: